

ΜΑΟΥΤΡΩΣ
ΓΑΪΤΑΝΑΚΗΔΕΣ.

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΤΟΥ ΙΗ' ΚΑΙ ΙΘ' ΑΙΩΝΟΣ
(1760--1860)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἐγκυκλοπαιδικοῦ Ἡμερολογίου τοῦ 1935
ΣΤΑΥΡΟΥ Ν. ΖΕΡΒΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΩΝ)ΠΟΛΙΣ 1935

Τύποις « Μ Ε Ρ Κ Ε Ζ »

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ
ΔΚΑΔΗΜΑΤΙΚΟΥ

Ἄρχοντας Μ. Χαρτοφύλακος καὶ Χρο-
νογράφου τῆς Μ. τοῦ Χρ. Εκκλησίας
Ἄρχοντας Ὑπομνηματογράφου τῆς Σιω-
νιτιδος Ἐκκλησίας

ΚΑΛΦΑΔΩΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΤΟ μικρόν μου τοῦτο σημείωμα, προωρισμένον ἕν' ἀποτελέσει κεφάλαιόν τι τοῦ βιβλίου μου τοῦ μικροῦ «Μνείας τῶν πρὸ ἐμοῦ»—οὕτω ἐκδοθέντος—ἀπεκλείσθη, ἔνεκα λόγων τεχνικῶν, ἀποτελεῖ δὲ σύνολον εἰδήσεων, ὅσας ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμονῆς συνήγον, ἐρωτῶν διαρκῶς καὶ ἀποτυχάνων, ἀφ' ἡρώτων γέροντας ἀγνοοῦντας καὶ τῆς ἰδίας ζωῆς ἐπεισόδια, ἀτινα ὑπεμίμησκον εἰς αὐτοὺς ἐγὼ δὲ ζητῶν ἀπ' αὐτῶν νὰ μάθω.

Εἰς τὰς σελίδας 71 καὶ 172 τῆς δυστυχοῦς συγγραφῆς «Μνείας» ἀνεγράφησαν ἀπλῶς ὀνόματα τριῶν ἀδελφῶν καλφάδων (ἀρχιτεκτόνων) τῶν ἐκ Μαδύτου Γαητανάκηδων, μὴ συνεχδόθεισῶν οὔτε τῶν φωτογραφικῶν αὐτῶν, οὔτε βιογραφικῶν τινῶν εἰδήσεων ἀληθινῶν περὶ τῶν ἀνδρῶν, ἃς οὔτε σήμερον ὑπ' ὄψιν ἔχω. Περὶ τῶν καλφάδων τούτων καὶ τινῶν προγενεστέρων, οἵανδῆποτε δυνάμεθα ἕν' ἀνεύρωμεν πληροφορικῶν εἰς ἔντυπα, ἢ χειρόγραφα,

διότι ἐκ παραδόσεων οὐδὲν πρέπει ἕν' ἀπεκδεχόμεθα, καθήκον ἔχομεν ἕνα περισώσωμεν διὰ τοῦ τύπου. Εἶμαι εὐχαριστημένος, διότι οἱ γονεῖς μου ἔσωζον ἀπὸ μνήμης καὶ μορφῶς καὶ πράξεις παλαιῶν καλφάδων, καὶ μοι εἶπον περὶ αὐτῶν ὅσα ἐγίνωσκον. Ἄγνοῦ τίς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἔχει γεγραμμένον λόγον ἐκτενῆ ἢ σύντομον περὶ τῶν ἐλλήνων ὀρθοδόξων ἀρχιτεκτόνων τῶν ἀκμασάντων μέχρι τῶν μέσων τῆς 10' ἑκατονταετηρίδος, ἐν τοῖς κάτω χρόνοις πάντοτε ἴσως ἐνδὲς ἀρχιτέκτονος ὄνομα παλαιοῦ γνωστότερον ἐγένετο παρ' ἡμῖν, διὰ τὸν λόγον ὅτι, χάριν αὐτοῦ ἐσώθη μέχρις ἡμῶν καθὼ κτῆμα τῶν ὀρθοδόξων, ὁ εἰς τὴν τοποθεσίαν «τοῦ Φανάρη»—ὁ ἐν Μουχλίῳ—ναὸς τῆς Θεοτόκου Μαγουλιωτίσσης, ὁ τουρκιστὶ Κανλή-κλίσε (Αἱματόεσσα ἐκκλησία) λεγόμενος. Ἐχορηγήθη εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Χριστόδουλον ὁ ναὸς οὗτος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Πορθητοῦ τῷ 876 ἐγίρας

δήλα δὴ 1471, κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν μου. Τὸ τουρκικὸν ἐπίσημον γράμμα τοῦ 876 ὄρωρεται τόπους ἐν τῷ Μουχλίῳ εἰς τὸν Κοντόπουλον, κτίσαντα ἐπὶ τῶν αὐτόθι γηπέδων πτωχοκομεῖον φαίνεται μοι δὲ τομηρία 'να εἰκάσω ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἐπώνυμον εἶχε Κοντοπούλου, καὶ ὅτι τὸ τουρκικὸν γράμμα περὶ ὄρωρας τοῦ ναοῦ καὶ τὸ περὶ ὄρωρας γηπέδων ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Ἡ παράδοσις ἔσωζεν ὅτι, ὁ ναὸς, τοιοῦτος, οἷος σώζεται σήμερον, κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα, ἐδωρήθη εἰς τὸν Χριστόδουλον, διότι κατὰ τὸ σχέδιον καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν αὐτοῦ, ἀνηγέρθη τὸ μεγαλοπρεπὲς τζαμί Σουλτάν Μεχμέτ, ἐπὶ τῶν ἔρειπίων καί, ἐν μέρει, διὰ τοῦ ὕλικου τοῦ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ἐπὶ βυζαντινῶν ἐγειρομένου μεγάλου ναοῦ τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων' λέγω ἐν μέρει, διότι, κατὰ παλαιὰν κοινολαϊτιδα παράδοσιν, καὶ μέρος τοῦ ὕλικου τοῦ παλαιοῦ ἱεροῦ ναοῦ, καὶ χῶμα καὶ πέτραι περισσεύσασαι ἀπὸ τοῦ λόφου, χαμηλωθέντος πολὺ, μετεκομίσθησαν εἰς τὴν παραλίαν τὴν ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ Γενί-καπί μέχρι τοῦ Κίλθουρνου, καὶ ἐχέρσωσαν τὸ μέρος ὅλον, ὅπερ ἔδρεχον τὰ νερὰ τοῦ Κερατίου κόλπου μέχρι τοῦ τείχους τοῦ «πτεροῦ» τοῦ Πετρίου' γωστῶν δ' ὅτι τὸ χερσῶθὲν μέρος τοῦτο εἰς τινα σημεῖα προχωρεῖ ἀπὸ τοῦ τείχους μέχρι τῆς παραλίας εἰς 40-60 μέτρα. Ἔως πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν εἰς τὴν πλησίον τοῦ Κίλθουρνου πλατεῖαν διεφαίνοντο

τεμάχια μεγάλα πλινθοκτίστου οἰκοδομῆς τῶν βυζαντινῶν, ὡς εἰκάζω, χρόνων.

Διέσωσεν ὁ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης εἰς «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν» (σ. 12) τὴν παράδοσιν ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἐφρονεῦθη, διότι ἐκαυχῆθη ὅτι δύναται 'να κτίσῃ ἕτερον τζαμί μεγαλοπρεπέστερον τοῦ κτισθέντος ἐπ' ὀνόματι τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ. Οἱ πρὸ ἑκατῶ ἐτῶν ἀκμάζοντες ἀρχιτέκτονες ὡς μοι ἔλεγεν ὁ ὁ πατήρ μου, ἔσωζον ἄλλην περὶ τοῦ Χριστοδούλου παράδοσιν' ὅτι λαβὼν διαταγὴν 'να κτίσῃ εἰς τινα μεγάλην πόλιν, ὄηθεν τὴν 'Αδριανόπολιν, τζαμί μέγα ἔχον χίλια παράθυρα, ἵνα ὁ ἀριθμὸς ἀκούμενος προξενῆ παφλάζουσιν ἐντύπωσιν, ἠνοίξεν ἐννεακόσια ἐνενηντα ἐννέα, ἐλεγχόμενος δὲ διὰ τὴν παράδοσιν τῆς σουλτανικῆς διαταγῆς ἐδικαιολογήθη ὅτι ἐξεπλήρωσεν αὐτὸς τὸ πνεῦμα τῆς διαταγῆς ἐμφανέστερον' ἢ λέξις χίλια, μπὶν τουρκιστί καὶ μονοσύλλαβος, ἀδυνατεῖ 'να προξενήσῃ τόση μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀκούοντα, ὅσην θὰ προξενήσωσιν αἱ λέξεις ἐννεακόσια ἐνενηντα ἐννέα—τουρκιστί ντοκούζ γιούς ντοκσὶν ντοκούς, καὶ κατὰ μεταφρασιν ἐπιμήκη, ἐννεάκις ἑκατῶν ἐννενήκοντα ἐννέα' δεκαπέντε συλλαβὰς!!! ἀντὶ τῆς μιᾶς.

Ὁ πολυγραφώτατος στιχουργὸς Καισάριος Δαπόντες εἰς τὴν ἀνέκδοτον αὐτοῦ «Βίβλον Βασιλειῶν» ἀναφέρει **Κωνσταντὴν** κάλφαν (ἀρχιτέκτονα) ἀκμάσαντα μετὰ τὸ μέσον τῆς III' ἐκατονταετηρίδος. Ἐγεννήθη ἐν Ἐπιβάταις τῆς Θράκης, καὶ κατῴρθωσεν, αὐτοδίδακτος ὢν,

να χερσώσει ἀσφαλῶς τὸ πρὸς τῇ Βλάβκα νεώριον, ἔπου κείται τὸ σήμερον λεγόμενον Γενίκαπι τῆς Βλάβκας. Ὁ ἀρχιτέκτων Κωνσταντίνος ὁ ἐπιβατηνὸς κατώκει εἰς τὸ Ἐξω-κίονιον (τὰ Ἐξ Μάρμαρα), ἦτο δὲ «γνώριμος» τῷ Δαπόντε. Μνείαν τοῦ κάλφα τούτου ἔλεπε εἰς τὴν λέξιν Κωνσταντινούπολις (ἐν τέλει) γραφείσαν ὑπ' ἐμοῦ, εἰς τὸ Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας τοῦ «Νεολόγου» (τομ. Γ').

Θρακικοὶ Σύλλογοι καὶ Ἐπετηρίδες παρέδωκαν εἰς ἡμᾶς ἐκ παραδόσεως σώσασαι τὸ ὄνομα ἀρχιτέκτονος τινος, ἐκ Μαδύτου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου. Ἐλέγετο **Χατζή Ἀνδρέας**, καὶ διηγούντο περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὅτι, μικρῶ πρὸ τοῦ ἔτους 1790 συνέστησε σχολεῖον εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Μάδουτον, καὶ ἔδωκε ῥήσατο πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ πᾶσιν ἴσων πρὸς χρυσᾶ φράγκα 15000. Παραδόξως ὁ περὶ σχολείων γράψας τὸ χρήσιμον Σχεδιάσμα Ματθαῖος Παρανίκας, ὁ καὶ διδάξας ἐκεῖ πού, παρέδραμεν ἀφήγησιν ἰδρύσεως σχολείου, προικοδοτηθέντος διὰ τόσον μεγάλης περιουσίας. Σημειώσωμεν ὅτι καὶ ὁ χατζή Ἀνδρέας, ὡς ὁ Χριστόδουλος, ἦτον αὐτοκρατορικὸς ἀρχιτέκτων.

Ἀρχιτέκτων διαιωνίσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ, συνδεθὲν μετὰ τῆς ἀνικοδομήσεως (1809—1810) τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱεροσολύμοις, ἦτο **Χατζή Κομνηνὸς κάλφας**, ἐν Μιτυλήνῃ γεννηθεὶς, ἀλλὰ φονευθεὶς ὁ ταλαίπωρος ὑπὸ κακούργων.

Γνωστὸς ἐγενετο μετ' αὐτὸν ὁ **Μαρκὴ κάλφας**, οἰκοδομήσας τῷ 1802 τὴν οὐχὶ μεγάλην οὔσαν τότε οἰκοδομήν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Μετ' αὐτὴν ἀνικοδόμησε τὸ ἐν Γαλατᾶ νοσοκομεῖον, οὐτινος ἦτο συμπληρωμένη ἡ οἰκοδομὴ τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους 1813, καθὰ δεδαιτοῖ ἡ εἰς τὸ σημερινὸν μέγα Ἐθνικὸ Χάνι ἐντετειχιμένη ἐπιγραφή· αὐτὴ καὶ μαρτυρεῖ ὅτι τὸ κτίριον τοῦ νοσοκομείου συνετελέσθη.

ἐπιστασίᾳ **Θαρμούργῳ**
τιμίων ἐπιτρόπων
καὶ **Μάρκου ἀρχιτέκτονος**
(ἐπιεικοῦς τὸν τρόπον

Ἄγνωστος τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ **Μαρκὴ κάλφα**, εἰς χειρόγραφον δὲ τι ἀνεγνώστα ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1824 ὁ «ἐπιεικὴς τὸν τρόπον» ἀρχιτέκτων ἦτον, ἂν μὴ σφάλωμαι, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κοινοῦ, τῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πατριαρχείῳ ἦτο δὴλα δὴ μέλος τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου τοῦ τότε καιροῦ.

Σύγχρονος τῷ **Μαρκὴ κάλφα** ἦτο ὁ **χατζή Νικολῆς ὁ Νικολαΐδης**, ἀνακτορικὸς ἀρχιτέκτων καὶ αὐτός. Ἐπεστάτησεν εἰς συμπλήρωσιν ἢ καὶ εἰς ἀνικοδόμησιν τῶν ναῶν ἀγίου Γεωργίου: πατριαρχικοῦ, ἀγιοταφικοῦ Μετοχίου, τοῦ ἐν Ἐδιρνεκάπι καὶ τοῦ ἐν Ψαμμαθίᾳ Κυπαρισσᾶ (τεσσάρων δὴλα δὴ), ἴσως καὶ τοῦ αὐτόσε τῆς Ἀναλήψεως ἐπίσης τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Ἰζιβαλίου, πάντων κατὰ τὰ ἔτη 1837—38, καὶ τινων ναῶν εἰς τινα μικρὰ χωρία ἔξω τῶν τει-

χῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τὰ ἔτη 1833-34. Τῷ ἔτει 1837 ἀνήγειρεν ἐκ θάθρων τὸ ἔσω τῆς πύλης Πετρίου (Πετρί καπουσοῦ) ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ κείμενον ἁγιορειτινὸν Μετόχιον, ἐπιτρόπων τοῦ ἁγίου Ὁρους ὄντων τῶν ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ συνέσει φημιζομένων Βενιαμὶν Λαυριώτου καὶ Ἰλαρίωνος Ἰδηρίτου. Ἐγένετο προστάτης τοῦ πατρὸς μου ὁ Χατζῆ Νικολῆς, καθὼ συμπολίτης αὐτοῦ (ἐκ Λέρου) καὶ συγγενῆς, δεύτερος ἐξάδελφος, ὡς ἦσαν καὶ τῶν μητροπολιτῶν Ἡρακλείας, τοῦ πολλοῦ Μελετίου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰγνατίου. Εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ οἰκίαν τοῦ Χατζῆ Νικολῆ ἐσύχναζον πρόκριτοί τινες τοῦ Γένους, συνήθως δὲ ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιος. Ἐτιμᾶτο ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἠγαπάτο ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μαχμουτ' ἀπεβίωσε δὲ τῷ 1841.

Σύγχρονον αὐτῷ ζῶντα μέχρι τοῦ 1836 εὗρισκω τὸν **Ἰωάννην Σγούταν**, καθήμενον εἰς Τά-ταβλα. Τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Σγούτα ἀναγινώσκω ἐν καταλόγῳ συνδρομητῶν βιβλίου τυπωθέντος τῷ 1836.

Ἴσως ἐζῆ καθ' ὃν καιρὸν ἦλθεν ὁ χατζῆ Νικολῆς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἕτερος ἀρχιτέκτων, **Γεώργη κάλφας**. Εὗρισκω τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς πατριρχικὸν γράμμα τοῦ 1790, ἀναφέροντι δτι ἡ σύζυγος αὐτοῦ Φανῆ εἶχε στασείδιον ἐν τῷ γυναικωνίτῃ τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν ἐν Μεγάλῳ Ρεῦ-

ματι. Πιθανῶς ἐκεῖ κατόκει ὁ Γεώργιος.

Σύγχρονοι τοῦ Μαρκῆ καὶ τοῦ χατζῆ Νικολῆ (1810—1841) ἦσαν ὁ **Νικόλαος Γιατζόγλου**, ἔχων υἱὸν Λουκᾶν, μαθηματικὸν, ἀγνοῶ που διδαχθέντα, ὃν ἐγνωρίσαμεν μέχρι σχεδὸν τοῦ 1870 διδάσκαλον τῶν μαθηματικῶν εἰς τινὰ σχολεῖα τῆς Κπόλεως — ὁ **Κωνσταντῖνος Γιολασιγμάξης**, ἀνοικοδομήσας τὸν ἐν Βλάχκᾳ ναὸν τῶν ἁγ. Θεοδώρων, καὶ τὸν ἁγ. Μηνᾶν, Φαριμαθείων ὡς καὶ νχοῦς τινὰς τῶν ἐξω τῆς Κπόλεως θρακικῶν χωριδίων (1833—34) — ὁ **Γαλήπ κάλφας**, ὀρθόδοξος Ἕλλην, Γαλὸπ ὑπὸ τῶν τούρκων καλούμενος, διότι ὠνομάζετο Ἀλύπιος. Ἡ μήτηρ μου ἔδλεπε καὶ τοὺς τρεῖς τούτους μικρασιάτας ὄντας, παρὰ τῷ χατζῆ Νικολῆ, κατὰ τὰ ἔτη 1833—35. Ἐλέγετο δ' ὅτι, τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἐπτὰ ἦσαν οἱ «μεγάλοι καλφάδες» ἐν Κπόλει, πᾶσας τὰς μεγάλας ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους οἰκοδομὰς ἀνάλαμβάνοντες, μάλιστα τῶν τούρκων, ἐκέρδαινον δὲ πολλὰ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάνου Μαχμουτ' Β', τῷ 1839, εὐνοουόντος τοὺς «μεγάλους καλφάδες» καὶ τὸν μετὰ δύο ἔτη ἐπελθόντα θάνατον τοῦ χατζῆ Νικολῆ, νέοι ἀρχιτέκτονες ἐνεφανίσθησαν, ἐξασκηθέντες εἰς τὴν τέχνην ταύτην παρὰ τοῖς παλαιαῖς ἦσαν δὲ, ἡ πατήρ μου **Κιουτσούκ Γιάννη κάλφας**, μικρὸς δῆλα δὴ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ **Μπουγλοῦκ Γιάννη κάλφα** (μεγάλου), ἐπιλεγομένου καὶ **Μισιρλή**, (Αἴγυπτίου) ἐργασθέντος εἰς οἰκοδο-

μάς τοῦ Μωχάμετ Ἄλη τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὅπου πολλὰ ἐκέρδιεν. Εἶδον αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν τῷ 1863, ἡ 64 καὶ ἐδικαίωσα ἐξ ὄψεως τὴν ἐπίκλησιν πραγματικῶς ἦτο Μπουγιούκ. — Ὁ κίουτσούκ Γιάννη κάλφας ἠκοδόμησε τὸ μέγα Τελωνεῖον τὸ εἰς τὸ μέρος τῆς πόλεως τὴν ἀλληλοδιδακτικὴν τοῦ Μουχλίου σχολὴν, καὶ τῷ 1860 τὸ εἰς Τσάμιλιτζαν μικρὸν παλάτιον τοῦ πρίγκηπος Ἀχμέτ Κεμαλλεδίν, τετάρτου υἱοῦ τοῦ σουλτάνου Μετζήτ. Ἦρξατο δὲ τῶν παρ' ὀθωμανοῖς ἐργασιῶν ἀπὸ τῶν κτημάτων τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ Ρεούφ πασᾶ, πρωθυπουργοῦ τὸ τρίτον (1840—1846). — Συγχρόνως ἀνεφάνη ὁ Ντελὴ Δημήτρης, οὗ υἱὸς ἦτον ὁ Πετράκη κάλφας Μεημαρίδης, ἀναλαβὼν ἐπικερδοστάτας πολλὰς οἰκοδομὰς τοῦ αἰγυπτίου πρίγκηπος Μουσταφᾶ Φαζήλ πασᾶ, ὅστις, πολλὰ χορηγήσας εἰς τὸν Πετράκην χρήματα, εὐρέθη πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ὀφείλων 17000 χρυσῶν τουρκικῶν λιρῶν, καταβληθειῶν καὶ τούτων. Τὴν εὐνοίαν τῶν ἀνακτόρων ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Χαμητ ἐκέρδιεν ὁ Βασιλάκη κάλφας Ἰωαννίδης, ἀπόγονος τοῦ Μαρκῆ. Ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ἀζήζ ἀνακτορικός ἀρχιτέκτων ἦτον ὁ κακοηθέστατος Μερκίζ Βαλλιάν, ἀρμένιος. Ἀναβάντος εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀγαθοῦ σουλτάνου Μετζήτ εἰσεχώρησεν εἰς τὸ παλάτι ὡς ἀρχιτέκτων ὁ χατζὴ Στεφανῆς ὁ Γαητανάκης, ἐκ Μαδύου τῆς Θρακικῆς ἡερσονήσου· συνεργάζετο μετ' αὐτοῦ ὁ χατζὴ Δημήτρης ὁ Γαητανάκης.

Τρίτος ἐκ τῶν Γαητανάκηδων ἦτον ὁ χατζὴ Σάββας, ἰδιωτικὰς οἰκοδομὰς ἀναλαμβάνων. Ὁ χατζὴ Στεφανῆς ἐκτήσατό τινα τιμὴν παρ' ἡμῖν ὡς οἰκοδομήσας ἐν τῇ πατρίδι Μαδύτῳ τὴν Γαητανάκειον ὀνομασθεῖσαν ἀπ' αὐτοῦ σχολὴν, ἣν ἡγεῖρε τῷ 1850. Ταύτην ἤλπιζε νὰ προαγάγῃ μέχρι γυμνασίου, διὸ καὶ ἐδωρήσατο αὐτῇ συλλογὴν ὀργάνων φυσικῆς πειραματικῆς καὶ χημείας· ἀλλὰ ἄρας ταῦτα τῷ 1866 ἐδωρήσατο τῇ Μ. Σχολῇ τοῦ Γένους, διότι οὐδὲ εἰς ἡμιγυμνάσιον ἦτο δυνατὸν νὰ προαχθῇ ἡ Γαητανάκειος, ταύτης ἐθαύμασα, τῷ 1894 ἐπισκεφθεὶς τὴν Μαδύτον, τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην, ὅπου πλήρης σχεδὸν ὑπῆρχε σειρά (τῶν πρώτων ἐτῶν) τῆς σμυρναϊκῆς «Ἀμαλθείας» τοῦ Ἰακώβου Σαμιωτάκη. Τοῦ χατζὴ Στεφανῆ ἐν τέκνον—τὸ μόνον—ἐγνωρίσαμεν, θυγατέρα, σύζυγον λαβοῦσαν τὸν ἐκ Μαδύτου χρηστὸν πολίτην καὶ ἰατρὸν Χαρχιάμπην Μιχαηλίδην, αὐτοκτονήσασαν ἐν Χάλκῃ κατα τὸ θέρος τοῦ 1902 Ὁ χατζὴ Στεφανῆς ὑπεστήριξεν εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐν Χάλκῃ σχολὴν σπουδάζοντα ἐπὶ τινα χρόνον τὸν ἀπὸ τοῦ 1864, πλέον τῆς τεσσαρακοταετίας χρηματίσαντα ταμίαν τοῦ Πατριαρχείου Συμεὼν Παπαδάκην, οὗ ὁ πατὴρ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἦτο κηπουρὸς εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ μεγάλην οἰκίαν τοῦ Γαητανάκη. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁ τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μετζήτ διὰ πολιτικοῦ βαθμοῦ καὶ διὰ τοῦ νισάν ἰφτιχάρ= παρασῆμου τῆς δόξης, ἀπέθανεν οἰκτρῶς, ριφθεὶς ὑπὸ γυναικὸς τινος

καθημαξωμένης εἰς τὸν κήπον τῆς οἰκίας τοῦ ἱατροῦ Μιχαηλίδου, κειμένης ἐν Φαναρίῳ, παρὰ τὴν θάλασσαν, καταποντισθεῖς ὑπ' αὐτῆς πρότερον χρηματικῶς.

Ὁ Χατζὴ Δημήτρης ὁ Γαητανάκης, ἥμερος ἄνθρωπος, καλὸς οἰκογενειάρχης, ἀπέθανεν εἰρηνεύων μετὰ πάντων· κατὰ σχέδιον καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτοῦ συνεπληρώθη προεκταθεῖσα ἡ ἀπέραντος καὶ ὀγκώδης οἰκοδομὴ τῆς Ὑψ. Πύλης. Εἶχεν υἱὸν Ἀριστείδην, μέλος ὄντα πρὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν τοῦ ἐν τῇ Ὑψ. Πύλῃ Γραφείου τῶν μεταφραστῶν, διορισθέντα ὕστερον πρόξενον τῆς Τουρκίας ἐν εὐρωπαϊκῇ τινὶ πόλει, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, ὡς ἤκουσα, ἀπιστῶν εἰς τὸ ἄκουσμα.

Ὁ Χατζὴ Σάββας Γαητανάκης, τρίτος καὶ νεώτερος τῶν ἀδελφῶν, ἀνελάμβανε μικρὰς ἰδιωτῶν οἰκοδομὰς, ὀλίγα κερδίζων· οὔτε παράσημον εἶχεν, ὡς οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, οὔτε βαθμόν.

Τούτους ἐνθυμοῦμαι καὶ περὶ τούτων ἠκούσα, ἢ ἀνέγνωσα, νοῶ δὲ τοὺς ἀκμάσαντας μέχρι τοῦ 1870. Ἐκτοτε κατασκευάσθησαν ἀρχιτέκτονες ἕως τέλους τῆς ἸΘ' ἑκατονταετηρίδος ὄχι ἑπτὰ, ἀλλ' ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, ὀλίγιστοι μὲν ἐκ Ζαγοράς, οἱ πλείστοι δὲ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Γρεβενῶν, Καστορίας καὶ Σιατίστης. Οὗτοι ἐργαζόμενοι θραχὺν χρόνον ὡς ξυλουργοί, λεπτουργοὶ—ὡς ἐλέγοντο—ἢ σιλιτζῆδες (τορνευταί), ἢ ὡς κτίσται, κατόπιν ἐργασίας ἐνὸς ἢ δύο ἐτῶν, περιε-

βάλλοντο στολὴν εὐπρεπῆ, ἔθετον ἓνα δικήτην εἰς τὴν ζώνην, καὶ κατεσκευάζον ἑαυτοὺς ἀρχιτέκτονας Ἦσαν ὅμως, ὡς φαίνεται, πολλοὶ τοιοῦτοι καὶ πρὸ διακοσίων ἐτῶν, πρακτικοὶ πάντες, ἀλλ' εἰδὸς τι βοηθῶν πλησίον εἰς τοὺς πρωτοβαθμίους· φρονῶ δτι οἱ μεγάλοι ἀνηγόρευον τοὺς μικροὺς· συμπεραίνω τοῦτο ἀπὸ τῶν γινομένων εἰς τοὺς «κεργανατζῆδες»· οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ παρ' ἑκάστῳ τῶν ἀρχιτεκτόνων ἐργαζόμενοι ἀρχιλεπτουργοί. Ὅτε διέκρινον λεπτουργόν τινα εὐφυῶς ἔχοντα περὶ τὸ ἐπάγγελμα καὶ δεξιόν, ἀνηγόρευον αὐτὸν κεργανατζῆν, ἢ σιλιτζῆμπασην. Ἀνέβκινον ὅλοι εἰς τὴν στέγην κτιζομένης οἰκίας, ἔφαλλον τουρκιστὶ ὡδὴν τινα ἐγκωμιαστικὴν εἰς τὸν ὑποψήφιον, εἰς ἕκαστον δὲ στίχον ἐκτύπων ἅπαξ τὰ σκεπάρνια αὐτῶν ἐπὶ τῶν σανίδων, οἱ δὲ σκεπαρνοψηφίζοντες συνέχαιρον, εὐχόμενοι εἰς ἕκαστον στίχον, καὶ εἰς τὸ τέλος, ἔτη πολλά.

Οἱ ἐργαζόμενοι εἰς οἰκοδομὴν ἀνεγειρομένην ἐκ βάθρων, ἀνήκουσαν δὲ εἰς τοῦρκον, εἶχον δῶρον ἐπὶ τῇ ἀνορύξει τῶν θεμελιῶν τὸ πρόβατον, τὸ θυσιαζόμενον κατόπιν εὐχῆς τοῦ ἡμίμη, καίτοι χριστιανοὶ τινες ἀνόητοι καὶ θεοβλαβεῖς ἤρνοῦντο ἵνα φάγωσι κρέας εὐλογοῦμενον ὑπὸ ἱερέως ἄλλοπίστου. Ὅτε δὲ συνεπλήρουν οἱ λεπτουργοὶ καὶ κτίσται τὴν οἰκοδομὴν τὴν ἀνήκουσαν εἰς τοῦρκον, ὁ ἰδιοκτῆτης ἔδιδεν δῶρον εἰς τοὺς ἀρχιεργάτας τὸν τσεβρὲ, ὕψισμα ἐν εἴδει μεγάλου μανδηλίου, καὶ εἰς τὸν κάλφαν, τὸν ἀρχιτέκτονα,

μέγα τεμάχιον δράματος μεταξω-
τος, διὰ τὴν σύζυγον, ἢ τὴν μη-
τέρα αὐτοῦ. Τὰ δῶρα ταῦτα ἔπρεπε
ἵνα μένωσιν ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἀνηρ-
τημένα ἐπὶ κονταρίων προσηλωμέ-
νων ἐπὶ τῆς σκαλωσιάς, ἢ ἰκρίου.

Οἱ καλφάδες οἱ μεγάλας ἀναλαμ-
βάνοντες οἰκοδομὰς ἐλάμβανον κατὰ
τὴν πρώτην τοῦ ἔτους καὶ τὸ μέγα
Πάσχα δῶρα καὶ ἀπὸ μέρους τῶν
ἀρχιεργατῶν, καὶ ἀπὸ μέρους τῶν
προμηθευόντων τὸ χρησιμεῖον εἰς
τὴν οἰκοδομὴν ὑλικόν.

Κλείων τὸ ἀπομνημόνευμά μου
τοῦτο, πρέπει ἵνα προσθέσω ἔτι, ὡς
ἐγυμνάζοντο πρότερον οἱ κερχανα-
τζίδες καὶ οἱ σιλιτζήμπασήςδες,
τοιουτοτρόπως ἐγυμνάζοντο οἱ καλ-
φάδες. Ὁ πεπειραμένος ἀρχιτέκτων
προσελάμβανε παρ' αὐτοῦ νεον

ἔξυπνον, καὶ γινώσκοντα ἀνάγνωσιν
καὶ γραφὴν. Αὐτὸν ἐκράτει παρ'
ἑαυτοῦ ἢ ὡς ὑπάλληλον γραμματέα,
ἢ, κατὰ τὴν ἡν εἶγε δεξιότητα,
καὶ ἕσειμτζήν, δηλαδὴ σχεδιαστήν,
ὑστερον δὲ προσελάμβανε συνεταῖρον,
ἀλλ' ἀνεδείκνυε καὶ διάδοχον τῶν
ἐργασιῶν αὐτοῦ.

Αἱ παραδόσεις αὗται φρονῶ ἔπι
δέον ἵνα σωθῶσι διὰ τύπου· ἀλλὰ
καὶ ἵνα διαδοθῇ ἡ ἀλήθεια ἔτι
τοῦρκος οὐδέποτε ἠδίκησεν χριστιανὸν
ἀρχιτέκτονα, ἢ ἐργάτην εἰς τὰς
μετ' αὐτοῦ συναλλαγὰς· τοῦλάχιστον
οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανοὶ
καὶ μωαμεθανοὶ ἐτιμῶμεν καὶ ἡγα-
πῶμεν ἀλλήλους.

Ἐξ Ἀθηνῶν, ὀκτωβρίῳ 1934

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΛΕΩΝ

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΦΑΝΕΡΟΝ
ΠΕΡΩΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΥΤΙΚΗΣ
ΣΟΦΡΟΝΙΟΣ ΣΤΑΜΟΥΑΝΣ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΤΟΥ ΙΗ' ΚΑΙ ΙΘ' ΑΙΩΝΟΣ
(1760--1860)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἀνατόπως ἐκ τοῦ Ἐγκυκλοπαιδικοῦ Ἡμερολογίου τοῦ 1935
ΣΤΑΥΡΟΥ Ν. ΖΕΡΒΟΠΟΥΔΟΥ

ΚΩΝ)ΠΟΛΙΣ 1935

Τύποις « Μ Ε Ρ Κ Ε Ζ »

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ

Ἄρχοντας Μ. Χαρτοφύλακος καὶ Χρο-
νογράφου τῆς Μ. τοῦ Χρ. Εκκλησίας
Ἄρχοντας Ἑπομνηματογράφου τῆς Σιω-
νιτιδος Ἐκκλησίας

ΚΑΛΦΑΔΩΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΤΟ μικρόν μου τοῦτο σημείωμα, προωρισμένον ἕν' ἀποτελέσει κεφάλαιόν τι τοῦ βιβλίου μου τοῦ μικροῦ «Μνείας τῶν πρὸ ἔμοῦ»—οὕτω ἐκδοθέντος—ἀπεκλείσθη, ἕνεκα λόγων τεχνικῶν, ἀποτελεῖ δὲ σύνολον εἰδήσεων, ὅσας ἀπὸ πολλῶν ἐτών, οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμονῆς συνήγον, ἐρωτῶν διαρκῶς καὶ ἀποτυγχάνων, ἀφοῦ ἡρώτων γέροντας ἀγνοοῦντας καὶ τῆς ἰδίας ζωῆς ἐπεισόδια, ἅτινα ὑπεμνήσκον εἰς αὐτοὺς ἐγὼ ὁ ζητῶν ἀπ' αὐτῶν νὰ μάθω.

Εἰς τὰς σελίδας 71 καὶ 172 τῆς δυστυχοῦς σύγγραφης «Μνείας» ἀνεγράφησαν ἀπλῶς ὀνόματα τριῶν ἀδελφῶν καλφάδων (ἀρχιτεκτόνων) τῶν ἐκ Μαδύτου Γαητανάκηδων, μὴ συνεκδοθειῶν οὔτε τῶν φωτογραφικῶν αὐτῶν, οὔτε βιογραφικῶν τινῶν εἰδήσεων ἀληθινῶν περὶ τῶν ἀνδρῶν, ἅς οὔτε σήμερον ὑπ' ὄψιν ἔχω. Περὶ τῶν καλφάδων τούτων καὶ τινῶν προγενεστέρων, οἵανθ' ἴσως ποτε δυνάμεθα ἕν' ἀνεύρωμεν πληροφόρικῶν εἰς ἐντυπα, ἢ χειρόγραφα,

διότι ἐκ παραδόσεων οὐδὲν πρέπει ἕν' ἀπεκδεχόμεθα, καθήκον ἔχομεν ἕνα περισώσωμεν διὰ τοῦ τύπου. Εἶμαι εὐχαριστημένος, διότι οἱ γονεῖς μου ἔσωζον ἀπὸ μνήμης καὶ μορφῆς καὶ πράξεις παλαιῶν καλφάδων, καὶ μοι εἶπον περὶ αὐτῶν ὅσα ἐγίνωσκον. Ἄγνοῶ τίς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἔχει γεγραμμένον λόγον ἐκτενῆ ἢ σύντομον περὶ τῶν ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀρχιτεκτόνων τῶν ἀκμασάντων μέχρι τῶν μέσων τῆς 10ῆς αἰωνοετηρίδος, ἐν

τοῖς κάτω χρόνοις πάντοτε ἴσως ἐνδὲς ἀρχιτέκτονος ὄνομα παλαιοῦ γνωστότερον ἐγένετο παρ' ἡμῖν, διὰ τὸν λόγον ὅτι, χάριν αὐτοῦ ἐσώθη μέχρις ἡμῶν καθὼς κτήμα τῶν ὀρθοδόξων, ὁ εἰς τὴν τοποθεσίαν «ταῦ Φανάρη» - ὁ ἐν Μουχλίῳ—ναὸς τῆς Θεοτόκου Μαγουλιωτίσσης, ὁ τουρκιστὶ Κανλή-κλίσε (Αἱματόεσσα ἐκκλησία) λεγόμενος. Ἐχρηγήθη εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Χριστόδουλον ὁ ναὸς οὗτος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Πορθητοῦ τῷ 876 ἐγίρας

δηλα δὴ 1471, κατὰ τὸν ὑπολογισμόν μου. Τὸ τουρκικὸν ἐπίσημον γράμμα τοῦ 876 δωρεῖται τόπους ἐν τῇ Μουχλίῳ εἰς τὸν Κοντόπουλον, κτίσαντα ἐπὶ τῶν αὐτόθι γηπέδων πτωχοκομειον φαίνεται μοι δὲ τολμηρία 'να εἰκάσω ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἐπώνυμον εἶχε Κοντοπούλου, καὶ ὅτι τὸ τουρκικὸν γράμμα περὶ δωρεᾶς τοῦ ναοῦ καὶ τὸ περὶ δωρεᾶς γηπέδων ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Ἡ παράδοσις ἔσωζεν ὅτι, ὁ ναὸς, τοιοῦτος, οἷος σώζεται σήμερον, κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα, ἐδωρήθη εἰς τὸν Χριστόδουλον, διότι κατὰ τὸ σχέδιον καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιν αὐτοῦ, ἀνηγέρθη τὸ μεγαλοπρεπὲς τζαμί Σουλτάν Μεχμέτ, ἐπὶ τῶν ἐρείπειων καὶ, ἐν μέρει, διὰ τοῦ ὕλικου τοῦ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ἐπὶ βυζαντινῶν ἐγειρομένου μεγάλου ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων· λέγω ἐν μέρει, διότι, κατὰ παλαιὰν κοινολαϊτιδα παράδοσιν, καὶ μέρος τοῦ ὕλικου τοῦ παλαιοῦ ἱεροῦ ναοῦ, καὶ χῶμα καὶ πέτραι περισσεύσασαι ἀπὸ τοῦ λόφου, χαμηλωθέντος πολὺ, μετεκομίσθησαν εἰς τὴν παραλίαν τὴν ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ Γενί-καπί μέχρι τοῦ Κίλβουρνου, καὶ ἐχέρσωσαν τὸ μέρος ὅλον, ὅπερ ἔδραμον τὰ νερά τοῦ Κερατίου κόλπου μέχρι τοῦ τείχους τοῦ «πτεροῦ» τοῦ Πετρίου· γνωστὸν δ' ὅτι τὸ χερσῶθὲν μέρος τοῦτο εἰς τινα σημεῖα προχωρεῖ ἀπὸ τοῦ τείχους μέχρι τῆς παραλίας εἰς 40-60 μέτρα. Ἔως πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν εἰς τὴν πλησίον τοῦ Κίλβουρνου πλατείαν διεφάνοντο

τεμάχια μεγάλα πλινθοκτίστου οἰκοδομῆς τῶν βυζαντινῶν, ὡς εἰκάζω, χρόνων.

Διέσωσεν ὁ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης εἰς «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν» (σ. 12) τὴν παράδοσιν ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἐφρονέθη, διότι ἐκαυχῆθη ὅτι δύναται 'να κτίσῃ ἕτερον τζαμί μεγαλοπρεπέστερον τοῦ κτισθέντος ἐπ' ὀνόματι τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ. Οἱ πρὸ ἑκατὸ ἐτῶν ἀκμάζοντες ἀρχιτέκτονες ὡς μοι ἔλεγεν ὁ ὁ πατήρ μου, ἔσωζον ἄλλην περὶ τοῦ Χριστοδούλου παράδοσιν· ὅτι λαβὼν διαταγὴν 'να κτίσῃ εἰς τινα μεγάλην πόλιν, ὤθηεν τὴν Ἀδριανόπολιν, τζαμί μέγα ἔχον χίλια παράθυρα, ἵνα ὁ ἀριθμὸς ἀκούμενος προξενῇ παφλάζουσιν ἐντύπωσιν, ἤνοιξεν ἐννεακόσια ἐνενηντα ἐννέα, ἐλεγχόμενος δὲ διὰ τὴν παράδοσιν τῆς σουλτανικῆς διαταγῆς ἐδικαιολογήθη ὅτι ἐξεπλήρωσεν αὐτὸς τὸ πνεῦμα τῆς διαταγῆς ἐμφανέστερον· ἢ λέξις χίλια, μπὶν τουρκιστί καὶ μονοσύλλαβος, ἀδυνατεῖ 'να προξενήσῃ τόσῃ μεγάλῃ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀκούοντα, ὅσῃν θὰ προξενήσωσιν αἱ λέξεις ἐννεακόσια ἐνενηντα ἐννέα—τουρκιστί ντοκούζ γιούς ντοκσὶν ντοκούς, καὶ κατὰ μεταφρασιν ἐπιμήκη, ἐννεάκις ἑκατὸν ἐννενήκοντα ἐννέα· δεκαπέντε συλλαβᾶς!!! ἀντὶ τῆς μιᾶς.

Ὁ πολυγραφώτατος στιχουργὸς Καϊσάριος Δαπόντες εἰς τὴν ἀνέκδοτον αὐτοῦ «Βιβλίον Βασιλειῶν» ἀναφέρει **Κωνσταντὴν** κάλψαν (ἀρχιτέκτονα) ἀκμάσαντα μετὰ τὸ μέσον τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος. Ἐγενήθη ἐν Ἐπιβάταις τῆς Θράκης, καὶ κατώρθωσεν, αὐτοδίδακτος ὢν,

να χερσώσῃ ἀσφαλῶς τὸ πρὸς τῇ Βλάβγκα νεώριον, ἔπου κείται τὸ σήμερον λεγόμενον Γενίκαπι τῆς Βλάβγκας. Ὁ ἀρχιτέκτων Κωνσταντίνος ὁ ἐπιβατηνὸς κατώκει εἰς τὸ Ἑξω-κίονιον (τὰ Ἑξ Μάρμαρα), ἦτο δὲ «γνώριμος» τῷ Δαπόντε. Μνεῖαν τοῦ κάλφα τούτου βλέπε εἰς τὴν λέξιν Κωνσταντινούπολις (ἐν τέλει) γραφεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ, εἰς τὸ Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας τοῦ «Νεολόγου» (τομ. Γ').

Θρακικοὶ Σύλλογοι καὶ Ἐπιτηρίδες παρέδωκαν εἰς ἡμᾶς ἐκ παραδόσεως σώσασαι τὸ ὄνομα ἀρχιτέκτονος τίνος, ἐκ Μαδύτου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου. Ἐλέγετο **Χατζῆ Ἀνδρέας**, καὶ διηγοῦντο περὶ τοῦ ἀνδρός ὅτι, μικρῶ πρὸ τοῦ ἔτους 1790 συνέστησε σχολεῖον εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Μιάδουτον, καὶ ἐδώρησατο πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ πένσον ἴσον πρὸς χρυσᾶ φράγκα 15000. Παραδόξως ὁ περὶ σχολείων γράψας τὸ χρήσιμον Σχεδιάσμα Μιτθαλιὸς Παρανίκας, ὁ καὶ διδάξας ἐκεῖ πού, παρέδραμεν ἀφήγησιν ἰδρύσεως σχολείου, προικοδοτηθέντος διὰ τῶν μεγάλῃς περιουσίας. Σημειώσωμεν ὅτι καὶ ὁ χατζῆ Ἀνδρέας, ὡς ὁ Χριστόδουλος, ἦτον αὐτοκρατορικὸς ἀρχιτέκτων.

Ἀρχιτέκτων διαιωνίσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ, συνδεθὲν μετὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως (1809—1810) τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱεροσολύμοις, ἦτο **Χατζῆ Κομνηνὸς κάλφας**, ἐν Μιτυλήνῃ γεννηθεὶς, ἀλλὰ φονευθεὶς ὁ ταλαίπωρος ὑπὸ κακούργων.

Γνωστὸς ἐγενετο μετ' αὐτὸν ὁ **Μαρκῆ κάλφας**, οἰκοδομήσας τῷ 1802 τὴν οὐχὶ μεγάλην οὔσαν τότε οἰκοδομήν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Μετ' αὐτὴν ἀνοικοδόμησε τὸ ἐν Γαλατᾷ νοσοκομεῖον, ὅστινας ἦτο συμπληρωμένη ἡ οἰκοδομὴ τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους 1813, καθὰ θεδαιοὶ ἦ εἰς τὸ σημερινὸν μέγα Ἐθνικὸ Χάνι ἐντετειχιμένη ἐπιγραφή· αὐτὴ καὶ μαρτυρεῖ ὅτι τὸ κτίριον τοῦ νοσοκομείου συνετελέσθη.

ἐπιστατὰ θερμοῦργῶν
τιμίων ἐπιτρόπων
καὶ Μάρκου ἀρχιτέκτονος
ἐπιεικῶς τὸν τρόπον

Ἄγνωστος τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Μαρκῆ κάλφα, εἰς χειρόγραφον δὲ τι ἀνέγνωσα ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1824 ὁ «ἐπιεικῆς τὸν τρόπον» ἀρχιτέκτων ἦτον, ἂν μὴ σφάλλωμαι, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κοινοῦ, τῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πατριαρχείῳ ἦτο δὴλα δὴ μέλος τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου τοῦ τότε καιροῦ.

Σύγχρονος τῷ Μαρκῆ κάλφα ἦτο ὁ χατζῆ **Νικολῆς ὁ Νικολαΐδης**, ἀνακτορικὸς ἀρχιτέκτων καὶ αὐτός. Ἐπεστάτησεν εἰς συμπλήρωσιν ἢ καὶ εἰς ἀνοικοδόμησιν τῶν ναῶν ἁγίου Γεωργίου: πατριαρχικοῦ, ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου, τοῦ ἐν Ἑδιρνέκαπι καὶ τοῦ ἐν Ψαμμαθία Κυπρισσᾶ (τεσσάρων δὴλα δὴ), ἴσως καὶ τοῦ αὐτόσε τῆς Ἀναλήψεως ἐπίτης τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Ἰζιβάλιου, πάντων κατὰ τὰ ἔτη 1837—38, καὶ τινων ναῶν εἰς τινα μικρὰ χωρία ἔξω τῶν τει-

χῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πε-
ρὶ τὰ ἔτη 1833-34. Τῷ ἔτει 1837
ἀνήγειρεν ἐκ δάθρων τὸ ἔσω τῆς
πύλης Πιτρίου (Πιτρὶ καπουσοῦ)
ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ κείμενον ἀγιο-
ρειτικὸν Μετόχιον, ἐπιτρόπων τοῦ
ἁγίου Ὁρους ὄντων τῶν ἐπ'
εὐσεβεῖα καὶ συνέσει φημιζομένων
Βενιαμὶν Λαυριώτου καὶ Ἰλαρίωνος
Ἰθρίτου. Ἐγένετο προστάτης τοῦ
πατρὸς μου ὁ Χατζῆ Νικολῆς, καθὼ
συμπολίτης αὐτοῦ (ἐκ Λέρου) καὶ
συγγενῆς, δευτέρος ἐξάδελφος, ὡς
ἦσαν καὶ τῶν μητροπολιτῶν Ἡρα-
κλείας, τοῦ πολλοῦ Μελετίου καὶ
τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰγναίου. Εἰς
τὴν ἐν Φαναρίῳ οἰκίαν τοῦ Χατζῆ
Νικολῆ ἐσύχναζον πρόκριτοὶ τινες
τοῦ Γένους, συνήθως δὲ ὁ πατριάρ-
χος Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιος. Ἐ-
τιμᾶτο δὲ αὐτῶν, ὡς ἡγαπᾶτο
ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ' ἀπε-
δίωξε δὲ τῷ 1841.

Σύγχρονον αὐτῷ ζῶντα μέχρι
τοῦ 1836 εὕρισκω τὸν **Ἰωάννην**
Σγούταν, καθήμενον εἰς Ταταβλα.
Τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ
Σγούτα ἀναγινώσκω ἐν καταλόγῳ
συνδρομητῶν διδύμου τυπωθέντος
τῷ 1836.

Ἴσως ἔξη καθ' ὃν καιρὸν ἦλθεν
ὁ χατζῆ Νικολῆς εἰς τὴν πρωτεύου-
σαν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἕτερος
ἀρχιτέκτων, **Γεώργη κάφας**. Εὕ-
ρισκω τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς πατριαρ-
χικὸν γράμμα τοῦ 1790, ἀναφέροντι
ὅτι ἡ σύζυγος αὐτοῦ Φανῆ εἶχε στα-
σεῖδιον ἐν τῷ γυναικωνίτῃ τοῦ ναοῦ
τῶν Ταξιαρχῶν ἐν Μεγάλῳ Ρεύ-

ματι. Πιθανῶς ἐκεῖ κατοῖκει ὁ Γεώρ-
γιος.

Σύγχρονοι τοῦ Μαρκῆ καὶ τοῦ
χατζῆ Νικολῆ (1810—1841) ἦσαν
ὁ **Νικόλαος Γιατζόγλου**, ἔχων
υἰὸν Λουκᾶν, μαθηματικὸν, ἀγνοῶ που
διδαχθέντα, ὃν ἐγνωρίσαμεν μέχρι
σχεδὸν τοῦ 1870 διδάσκαλον τῶν
μαθηματικῶν εἰς τινὰ σχολεῖα τῆς
Κπόλεως — ὁ **Κωνσταντῖνος Γιο-
λασιγμάξης**, ἀνοικοδομήτας τὸν ἐν
Βλάγκα νὰν τῶν ἁγ. Θεοδώρων, καὶ
τὸν ἁγ. Μηνᾶν, Ψαμμάθειων ὡς καὶ
νχοῦς τινὰς τῶν ἐξω τῆς Κπόλεως
θρακικῶν χωριδίων (1833—34) —
ὁ **Γαλήπ κάφας**, ὀρθόδοξος Ἕλλην,
Γαλὺπ ὑπὸ τῶν τούρκων καλούμε-
νος, ὁτι οὐνομάζετο Ἀλύπιος. Ἡ
μήτηρ μου ἔδλεπε καὶ τοὺς τρεῖς
τούτους, μικρασιᾶτας ὄντας, παρὰ
τῷ χατζῆ Νικολῆ, κατὰ τὰ ἔτη
1833—36. Ἐλέγετο δ' ὅτι, τὰ ἔτη
ἐκεῖνα ἐπτά ἦσαν οἱ «μεγάλοι καλ-
φάδες» ἐν Κπόλει, πλῆσας τὰς μεγά-
λας ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους
οἰκοδομᾶς ἀναλαμβάνοντες, μάλιστα
τῶν τούρκων, ἐκέρθαινον δὲ πολλά.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτά-
νου Μαχμούτ Β', τῷ 1839, εὐνοοῦν-
τος τοὺς «μεγάλους καλφάδες» καὶ
τὸν μετὰ δύο ἔτη ἐπελθόντα θάνα-
τον τοῦ χατζῆ Νικολῆ, νέοι ἀρχι-
τέκτονες ἐνεφανίσθησαν, ἐξασκηθέν-
τες εἰς τὴν τέχνην ταύτην παρὰ
τοῖς παλαιαῖς ἦσαν δὲ, ἡ πατήρ
μου **Κιουτσούκ Γιάννη κάφας**, μι-
κρὸς δῆλα δὴ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ
Μπουγζούκ Γιάννη κάφας (με-
γάλου), ἐπιλεγομένου καὶ **Μισιρλή**,
(Αἴγυπτίου) ἐργασθέντος εἰς οἰκοδο-

Κιουτσούκ Γιάννη κάφας ἦν ὁ πατήρ μου ὁ Χατζῆ Νικολῆς ὁ ἀνοικοδομήτας τῶν ἁγ. Θεοδώρων καὶ τῶν ἁγ. Μηνᾶν καὶ τῶν Ψαμμάθειων ἐν Κπόλει τῶν ἐξω τῆς Κπόλεως θρακικῶν χωριδίων (1833—34) ὁ Γαλήπ κάφας ὀρθόδοξος Ἕλλην Γαλὺπ ὑπὸ τῶν τούρκων καλούμενος ὁτι οὐνομάζετο Ἀλύπιος Ἡ μήτηρ μου ἔδλεπε καὶ τοὺς τρεῖς τούτους μικρασιᾶτας ὄντας παρὰ τῷ χατζῆ Νικολῆ κατὰ τὰ ἔτη 1833—36 Ἐλέγετο δ' ὅτι τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἐπτά ἦσαν οἱ μεγάλοι καλφάδες ἐν Κπόλει πλῆσας τὰς μεγάλας ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους οἰκοδομᾶς ἀναλαμβάνοντες μάλιστα τῶν τούρκων ἐκέρθαινον δὲ πολλά Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ Β' τῷ 1839 εὐνοοῦντος τοὺς «μεγάλους καλφάδες» καὶ τὸν μετὰ δύο ἔτη ἐπελθόντα θάνατον τοῦ χατζῆ Νικολῆ νέοι ἀρχιτέκτονες ἐνεφανίσθησαν ἐξασκηθέντες εἰς τὴν τέχνην ταύτην παρὰ τοῖς παλαιαῖς ἦσαν δὲ ἡ πατήρ μου Κιουτσούκ Γιάννη κάφας μικρὸς δῆλα δὴ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ Μπουγζούκ Γιάννη κάφας (μεγάλου) ἐπιλεγομένου καὶ Μισιρλή (Αἴγυπτίου) ἐργασθέντος εἰς οἰκοδο-

5
α) Ἰωάννην κάφας ὁ ἀνοικοδομήτης τῶν ἁγ. Θεοδώρων καὶ τῶν ἁγ. Μηνᾶν καὶ τῶν Ψαμμάθειων ἐν Κπόλει τῶν ἐξω τῆς Κπόλεως θρακικῶν χωριδίων (1833—34) ὁ Γαλήπ κάφας ὀρθόδοξος Ἕλλην Γαλὺπ ὑπὸ τῶν τούρκων καλούμενος ὁτι οὐνομάζετο Ἀλύπιος Ἡ μήτηρ μου ἔδλεπε καὶ τοὺς τρεῖς τούτους μικρασιᾶτας ὄντας παρὰ τῷ χατζῆ Νικολῆ κατὰ τὰ ἔτη 1833—36 Ἐλέγετο δ' ὅτι τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἐπτά ἦσαν οἱ μεγάλοι καλφάδες ἐν Κπόλει πλῆσας τὰς μεγάλας ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους οἰκοδομᾶς ἀναλαμβάνοντες μάλιστα τῶν τούρκων ἐκέρθαινον δὲ πολλά Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ Β' τῷ 1839 εὐνοοῦντος τοὺς «μεγάλους καλφάδες» καὶ τὸν μετὰ δύο ἔτη ἐπελθόντα θάνατον τοῦ χατζῆ Νικολῆ νέοι ἀρχιτέκτονες ἐνεφανίσθησαν ἐξασκηθέντες εἰς τὴν τέχνην ταύτην παρὰ τοῖς παλαιαῖς ἦσαν δὲ ἡ πατήρ μου Κιουτσούκ Γιάννη κάφας μικρὸς δῆλα δὴ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ Μπουγζούκ Γιάννη κάφας (μεγάλου) ἐπιλεγομένου καὶ Μισιρλή (Αἴγυπτίου) ἐργασθέντος εἰς οἰκοδο-

μάς τοῦ Μωχάμετ Ἄλη τοῦ ἀντι-
βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὅπου πολλὰ
ἐκέρδισεν. Εἶδον αὐτὸν εἰς τὴν οἰ-
κίαν ἡμῶν τῷ 1863, ἡ 64 καὶ ἐδι-
κάζετο ἐξ ὄψεως τὴν ἐπίκλησιν
πραγματικῶς ἦτο Μπουγιούκ. — Ὁ
κλουτσούκ Γιάννη κάλφας ἠκοδό-
μησε τὸ μέγα Τελωνεῖον τὸ εἰς τὸ
μέρος τῆς πόλεως· τὴν ἀλληλοδι-
δακτικὴν τοῦ Μουχλίου σχολὴν,
καὶ τῷ 1860 τὸ εἰς Τσάμιλιτζαν
μικρὸν παλάτιον τοῦ πρίγκηπος Ἀχ-
μέτ Κεμαλλεδίν, τετάρτου υἱοῦ
τοῦ σουλτάνου Μετζήτ. Ἦρξατο δὲ
τῶν παρ' ὀθωμανοῖς ἐργασιῶν ἀπὸ
τῶν κτημάτων τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ
Ῥεούφ πασᾶ, πρωθυπουργοῦ τὸ τρί-
τον (1840—1846).— Συγχρόνως ἀ-
νεφάνη ὁ **Ντελὴ Δημήτρης**, οὗ
υἱὸς ἦτον ὁ **Πετράκη κάλφας Μεη-
μαρίδης**, ἀναλαβὼν ἐπικερδεστάτας
πολλὰς οἰκοδομὰς τοῦ αἰγυπτίου
πρίγκηπος Μουσταφᾶ Φαζήλ πασᾶ,
ὅστις, πολλὰ χορηγήσας εἰς τὸν Πε-
τράκην χρήματα, εὐρέθη πρὸς τὸ
τέλος τῆς ζωῆς ὀφείλων 17000 χρυ-
σῶν τουρκικῶν λιρῶν, καταβληθει-
σῶν καὶ τούτων. Τὴν εὐνοίαν τῶν
ἀνακτόρων ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Χα-
μήτ ἐκέρδισεν ὁ **Βασιλάκη κάλφας**
Ἰωαννίδης, ἀπόγονος τοῦ Μαρκῆ.
Ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ἀζήζ ἀνακτο-
ρικὸς ἀρχιτέκτων ἦτον ὁ κακοηθέ-
στατος Νερκίζ Βαλλιάν, ἀρμένιος.
Ἀναδύντος εἰς τὸν θρόνον τοῦ
ἀγαθοῦ σουλτάνου Μετζήτ εἰσεχώ-
ρησεν εἰς τὸ παλάτι ὡς ἀρχιτέκτων
ὁ **χατζὴ Στεφανῆς ὁ Γαητανά-
κης**, ἐκ ἡδῶν οὗ τῆς Θρακικῆς χερ-
σονήσου· συνειργάζετο μετ' αὐτοῦ ὁ
χατζὴ Δημήτρης ὁ Γαητανάκης.

Τρίτος ἐκ τῶν Γαητανάκηδων ἦτον
ὁ **χατζὴ Σάββας**, ἰδιωτικὰς οἰκο-
δομὰς ἀνακλιμαβάνων. Ὁ χατζὴ Στε-
φανῆς ἐκτίησάτο τίνα τιμὴν παρ' ἡ-
μῖν ὡς οἰκοδομήσας ἐν τῇ πατρίδι
Μαδύτῳ τὴν Γαητανάκειον ὀνομα-
σθεῖσαν ἀπ' αὐτοῦ σχολὴν, ἣν ἤ-
γειρε τῷ 1850. Ταύτην ἤλιπε νὰ
προαγάγῃ μέχρι γυμνασίου, διὸ καὶ
ἔδωρήσατο αὐτῇ συλλογὴν ὀργάνων
φυσικῆς πειραματικῆς καὶ χημείας·
ἀλλὰ ἄρας ταῦτα τῷ 1866 ἔδωρή-
σατο τῇ Μ. Σχολῇ τοῦ Γένους,
διότι οὐδὲ εἰς ἡμίγυμνάσιον ἦτο δυ-
νατὸν ἂν προαχθῆ ἡ Γαητανάκειος,
ταύτης ἐθαύμασα, τῷ 1894 ἐπισκε-
φθεὶς τὴν Μαδύτον, τὴν πλουσίαν
βιβλιοθήκην, ὅπου πλήρης σχεδὸν
ὑπῆρχε σειρά (τῶν πρώτων ἐτών)
τῆς σμυρναϊκῆς «Ἀμαλθείας» τοῦ
Ἰακώβου Σαμιωτάκη. Τοῦ χατζῆ
Στεφανῆ ἐν τέκνον—τὸ μόνον—
ἐγνωρίσαμεν, θυγατέρα, σύζυγον
λαβοῦσαν τὸν ἐκ Μαδύτου χρηστὸν
πολίτην καὶ ἰατρὸν Χαρκλάμπην
Μιχαηλίδην, αὐτοκτονήσασαν ἐν
Χάλκῃ κατα τὸ θέρος τοῦ 1902 Ὁ
χατζὴ Στεφανῆς ὑπεστήριξεν εἰς τὴν
ἐμπορικὴν ἐν Χάλκῃ σχολὴν σπου-
δάζοντα ἐπὶ τίνα χρόνον τὸν ἀπὸ
τοῦ 1864, πλέον τῆς τεσσαρακον-
ταετίας χρηματίσαντα ταμίαν τοῦ
Πατριαρχείου Συμεὼν Παπαδάκην,
οὗ ὁ πατήρ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἦτο κη-
πουρὸς εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ μεγάλην
οἰκίαν τοῦ Γαητανάκη. Ὁ ἄνθρω-
πος αὐτὸς, ὁ τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ σουλ-
τάνου Μετζήτ διὰ πολιτικῶν θαθ-
μοῦ καὶ διὰ τοῦ νισάν ἰφτιχάρ=
παρασήμου τῆς δόξης, ἀπέθανεν οἰκ-
τρῶς, ριφθεὶς ὑπὸ γυναικὸς τινος

καθημαξευμένης εἰς τὸν κήπον τῆς οἰκίας τοῦ ἱατροῦ Μιχαηλίδου, κειμένης ἐν Φαναρίῳ, παρά τὴν θάλασσαν, καταποντισθεῖς ὑπ' αὐτῆς πρότερον χρηματικῶς.

Ὁ Χατζὴ Δημήτρης ὁ Γαητανάκης, ἤρεμος ἄνθρωπος, καλὸς οἰκογενειάρχης, ἀπέθανεν εἰρηνεύων μετὰ πάντων· κατὰ σχέδιον καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν αὐτοῦ συνεπληρίωθη προεκταθεῖσα ἡ ἀπέραντος καὶ ὀγκώδης οἰκοδομὴ τῆς Ὑψ. Πύλης. Εἶχεν υἱὸν Ἀριστείδην, μέλος ὄντα πρὸ ἐβδομήκοντα ἐτῶν τοῦ ἐν τῇ Ὑψ. Πύλῃ Γραφείου τῶν μεταφραστῶν, διορισθέντα ὑστερον πρόξενον τῆς Τουρκίας ἐν εὐρωπαϊκῇ τινὶ πόλει, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, ὡς ἤκουσα, ἀπιστῶν εἰς τὸ ἄκουσμα.

Ὁ Χατζὴ Σάβας Γαητανάκης, τρίτος καὶ νεώτερος τῶν ἀδελφῶν, ἀνελάμβανε μικρὰς ιδιωτῶν οἰκοδομὰς, ὀλίγα κερδίζων· οὔτε παράσημον εἶχεν, ὡς οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, οὔτε βαθμόν.

Τούτους ἐνθυμοῦμαι καὶ περὶ τούτων ἠκούσα, ἢ ἀνέγνωσα, νοῶ δὲ τοὺς ἀκμάσαντας μέχρι τοῦ 1870. Ἐκτοτε κατεσκευάσθησαν ἀρχιτέκτονες ἕως τέλους τῆς 10' ἑκατονταετηρίδος ὄχι ἑπτὰ, ἀλλ' ἐβδομηκοντάκις ἑπτὰ, ὀλίγιστοι μὲν ἐκ Ζαγοράς, οἱ πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Γρεβενῶν, Καστορίας καὶ Σιατίστης. Οὗτοι ἐργαζόμενοι βραχὺν χρόνον ὡς ξυλουργοί, λεπτουργοί—ὡς ἐλέγοντο—ἢ σιλιτζήδες (τορνευταί), ἢ ὡς κτίσται, κατόπιν ἐργασίας ἐνὸς ἢ δύο ἐτῶν, περι-

βάλλοντο στολὴν εὐπρεπῆ, ἔθετον ἐνὰ διαθήτην εἰς τὴν ζώνην, καὶ κατεσκευάζον ἑαυτοὺς ἀρχιτέκτονας Ἦσαν ἕμως, ὡς φαίνεται, πολλοὶ τοιοῦτοι καὶ πρὸ διακοσίων ἐτῶν, πρακτικοὶ πάντες, ἀλλ' εἰδὸς τι δογηθῶν πλησίον εἰς τοὺς πρωτοβαθμίους· φρονῶ δτι οἱ μεγάλοι ἀνηγόρευον τοὺς μικροὺς· συμπεραίνω τοῦτο ἀπὸ τῶν γινομένων εἰς τοὺς «κερχανατζήδες»· οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ παρ' ἐκάστῳ τῶν ἀρχιτεκτόνων ἐργαζόμενοι ἀρχιλεπτουργοί. Ὅτε διεκρίνον λεπτουργόν τινα εὐφυῶς ἔχοντα περὶ τὸ ἐπάγγελμα καὶ δεξιὸν, ἀνηγόρευον αὐτὸν κερχανετζήν, ἢ σιλιτζήμπασην. Ἀνέβαινον ὅλοι εἰς τὴν στέγην κτιζομένης οἰκίας, ἔψαλλον τουρκιστὶ ὠδὴν τινα ἐγκωμαστικὴν εἰς τὸν ὑποψήφιον, εἰς ἕκαστον δὲ στίχον ἐκτύπων ἀπαξ τὰ σκεπάρνια αὐτῶν ἐπὶ τῶν σανίδων, οἱ δὲ σκεπαρνοψηφίζοντες συνέχαιραν, εὐχόμενοι εἰς ἕκαστον στίχον, καὶ εἰς τὸ τέλος, ἔτη πολλά.

Οἱ ἐργαζόμενοι εἰς οἰκοδομὴν ἀνεγειρομένην ἐκ βάρων, ἀνήκουσαν δὲ εἰς τοῦρκον, εἶχον δῶρον ἐπὶ τῇ ἀνορύξει τῶν θεμελίων τὸ πρόβατον, τὸ θυσιαζόμενον κατόπιν εὐχῆς τοῦ ἡμίμη, καίτοι χριστιανοὶ τινες ἀνόητοι καὶ θεοβλαβεῖς ἤρνοῦντο ἢ ναφάγωσι κρέας εὐλογούμενον ὑπὸ ἱερέως ἀλλοπίστου. Ὅτε δὲ συνεπλήρουν οἱ λεπτουργοὶ καὶ κτίσται τὴν οἰκοδομὴν τὴν ἀνήκουσαν εἰς τοῦρκον, ὁ ἰδιοκτήτης ἔδιδεν δῶρον εἰς τοὺς ἀρχιεργάτας τὸν τσεβρὲ, ὑφασμα ἐν εἶδει μεγάλου μανδηλίου, καὶ εἰς τὸν κάλφαν, τὸν ἀρχιτέκτονα,

μέγα τεμάχιον υφάσματος μεταξω-
του, διὰ τὴν σύζυγον, ἢ τὴν μη-
τέρα αὐτοῦ. Τὰ δῶρα ταῦτα ἔπρεπε
ἵνα μένωσιν ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἀνηρ-
τημένα ἐπὶ κονταρίων προσηλωμέ-
νων ἐπὶ τῆς σκαλωσιᾶς, ἢ ἱκρίου.

Οἱ καλφάδες οἱ μεγάλας ἀναλαμ-
βάνοντες οἰκοδομὰς ἐλάμβανον κατὰ
τὴν πρώτην τοῦ ἔτους καὶ τὸ μέγα
Πάσχα δῶρα καὶ ἀπὸ μέρους τῶν
ἀρχιεργατῶν, καὶ ἀπὸ μέρους τῶν
προμηθευόντων τὸ χρησιμεῖον εἰς
τὴν οἰκοδομὴν ὑλικόν.

Κλείων τὸ ἀπομνημόνευμά μου
τοῦτο, πρέπει ἵνα προσθέσω ἕτι, ὡς
ἐγυμνάζοντο πρότερον οἱ κερχανα-
τζῆδες καὶ οἱ σιλιτζήματασῆδες,
τοιουτοτρόπως ἐγυμνάζοντο οἱ καλ-
φάδες. Ὁ πεπειραμένος ἀρχιτέκτων
προσελάμβανε παρ' ἑαυτοῦ νέον

ἔξυπνον, καὶ γινώσκοντα ἀνάγνωσιν
καὶ γραφὴν. Αὐτὸν ἐκράτει παρ'
ἑαυτοῦ ἢ ὡς υπάλληλον γραμματέα,
ἢ, κατὰ τὴν ἦν εἶχε δεξιότητα,
καὶ θεσιμητζίην, δηλαδὴ σχεδιαστήν,
ὕστερον δὲ προσελάμβανε συνεταῖρον,
ἀλλ' ἀνεδείκνυε καὶ διάδοχον τῶν
ἐργασιῶν αὐτοῦ.

Αἱ παραδόσεις αὗται φρονῶ ὅτι
δέον ἵνα σωθῶσι διὰ τύπου· ἀλλὰ
καὶ ἵνα διαδοθῇ ἡ ἀλήθεια ὅτι
τοῦρκος οὐδέποτε ἠδίκησε χριστια-
νὸν ἀρχιτέκτονα, ἢ ἐργάτην εἰς τὰς
μετ' αὐτοῦ συναλλαγὰς· τοῦλάχιστον
οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανοὶ
καὶ μωαμεθανοὶ ἐτιμῶμεν καὶ ἡγα-
πῶμεν ἀλλήλους.

Ἐξ Ἀθηνῶν, ὀκτωβρίῳ 1934

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΩΡΓΩΝ